

DAIVA VAIŠNORIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva
Vytautas Magnus University, Lithuania

STAKLIŠKIŲ ŠVČ. TREJYBĖS BAŽNYČIOS INTERJERO DAILĖ

The Art of the Interior of the St. Trinity Church in Stakliškės

SUMMARY

The article gives an overview of the interior furnishings and works of art of late Baroque of 17th–18th centuries and the 19th century at the Stakliškės St. Trinity Church. With reference to the interior works of art the article analyses their stylistic features, iconography and changes. Based on archival documents from the 18th and 19th centuries and iconographic-ikonological and formal studies of the works of art of the church, the forms and meanings of artistic expression, as well as the artistic value characteristic of the period, are revealed. The main focus is on the analysis of the artistic expression, iconography and images of the church altars - retables. Using archival sources – surviving church visitations – the aim was to clarify the original iconographic programmes. Other sacral art installations and sculptural compositions which have survived in the church, and which include the baptistery, the pulpit, the sculptures are discussed.

SANTRAUKA

Straipsnyje apžvelgiami Stakliškių švč. Trejybės bažnyčios XVII–XVIII a. vėlyvojo baroko bei XIX a. interjero įrenginiai ir dailės kūriniai, siekiant išanalizuoti jų stilistines ypatybes, ikonografiją, kaitą. Remiantis XVIII–XIX a. archyviniais dokumentais ir bažnyčioje esamų meno kūrinių ikonografiniu-ikonologiniu bei formaliuoju tyrimais, atskleidžiamos laikotarpiui būdingos meninės raiškos formos ir prasmės, meninė vertė. Daugiausia dėmesio skiriama bažnyčios altorių – retabulų meninės raiškos, ikonografijos ir atvaizdų analizei. Pasitelkiant archyvinius šaltinius – išlikusias bažnyčios vizitacijas, – siekiama išsiaiškinti pirmines ikonografines programas. Aptariami kiti bažnyčioje išlikę sakralinės dailės įrenginiai ir skulptūrinės kompozicijos: krikštykla, sakykla, skulptūros.

Mūrinė Stakliškių švč. Trejybės bažnyčia buvo pastatyta XVIII a. antroje pusėje. Tai vėlyvojo baroko statinys, kuriame išlikę kūriniai yra verti atides-

RAKTAŽODŽIAI: Stakliškių švč. Trejybės bažnyčia, Boufalai, ikonografija, barokas, Lietuvos sakralinė dailė.

KEY WORDS: Stakliškės St. Trinity Church, Boufal, iconography, Baroque, Lithuanian sacred art.

nio žvilgsnio. Mūrinės bažnyčios statybos ištakos siekia 1754 m., kai Stakliškių miestelio seniūnu tapo LDK matininkas, Gardino pilies raštininkas Juozapas Teodoras Bouffalas-Daraškevičius (*Józef Teodor Bouffał-Doroszkiewicz*), herbas Koscieša (*Kościęsza*) (Leszczyc 1907: 187). Jo ir žmonos Konstancijos (*Constantia Winklerowna Bouffałowa*) (Krinčius 2008: 115) iniciatyva bei dėl fundacijos netoli dvaro 1776 m. iškilo nauja mūrinė dvibokštė bažnyčia, iš esmės pakeitusi Stakliškių architektūrą ir visą kraštovaizdį (Ragauskienė 2010: 46). Šeimos prašymu dar 1759 m. kovo 30 d. popiežius Klemensas III leido Stakliškių parapijoje įkurti Švč. Trejybės broliją (Jasas

1980: 467), kurią patvirtino Vilniaus vyskupas Mykolas Jonas Zenkovičius (Michał Jan Zienkowicz) (Ragauskienė 2010: 58).

Stakliškių Švč. Trejybės bažnyčios interjere svarbiausia išlikusi altorių grupė – tai penki dvitarpniai altoriai. Didysis – Švč. Trejybės ir šoniniai, esantys koplyčiose: Jėzaus Kristaus, Šv. Antano Paduviečio, Švč. Mergelės Marijos ir Šv. Jurgio altoriai, kurių retabulus puošia tituliniai šventųjų paveikslai. Be minėtų penkių altorių, bažnyčios interjerą papildė dešinėje Epistolos pusėje įrengtas Šv. Jono Krikštytojo altorius-krikštykla bei kairėje pusėje esanti įspūdingų barokinių formų sakykla.

DIDYSIS ŠVČ. TREJYBĖS ALTORIUS

Bažnyčios didysis altorius dedikuotas Švč. Trejybei (1895 m. archyvuose dokumentuose dar buvo įvardijamas kaip Dieviškosios apvaizdos (*Divinae providentiae*)¹). Jo retabulą puošia nežinomo dailininko tapytas Švč. Trejybės paveikslas, dengtas XIX a. antros pusės Vilniaus auksakalio Vladislavo Charevičiaus sukurtais aptaisais (Poligienė 2006: 297). (1 il.). Nors 1782 m. vizitacijos dokumente įvardijamas kaip „vidutiniškas Švč. Trejybės paveikslas [tapytas] ant drobės“ (Jogėla 2001: 133), tačiau vertinant iš laiko perspektyvos – turintis didelę vertę, sukurtas apie 1776 m. (Poligienė 2006: 297). Kompozicija tradicinė, gana dažnai pasitaikanti potridentinių altorių dekore.

Paveiklo centre pavaizduoti sėdintys Dievas Tėvas, laikantis skeptrą, jo dešinėje – Jėzus Kristus, dešine ranka laikantis kryžių, virš jų – balandžio pavidalu

sklandanti Šventoji Dvasia. Tarp figūrų įkomponuotas Žemės rutulys, kurį kairiaja ranka liečia Jėzus Kristus. Po jų kojomis nutapytos angeliukų galvutės ir vieno visa figūra. Apatinėje paveiklo kompozicijos dalyje, dešinėje pusėje, vaizduojama Švč. Mergelė Marija, kairėje – šv. Juozapas. Šio šventojo atvaizdas kompozicijoje leidžia daryti prielaidą, kad čia jis siejamas ir su fundatoriumi Juozapu Teodoru Boufalu, yra jo vardo globėjas.

Paveikslas būdavo atidengiamas tik per iškilmingas šventes, eilinėmis liturginių metų dienomis jis būdavo pridengiamas kitu nežinomo XIX a. tapytojo paveikslu Šv. Simonas ir šv. Judas Tadas. Šis atvaizdas išliko, nors didžiojo altoriaus jau nebedengia.

Abipus paveiklo komponuotos dvi didžiųjų Vakarų Šventųjų Bažnyčios Tėvų skulptūros: šv. Augustino (dešinėje

1 il. Stakliškių Švč. Trejybės bažnyčios didysis altorius. D. Vaišnorienės nuotrauka, 2022.

2 il. Kartušų kompozicija su herbiniais fundatorių simboliais. XVIII a. pab. Stukas, dažai. Stakliškių Švč. Trejybės bažnyčia. D. Vaišnorienės nuotrauka, 2022 m.

pusėje) ir šv. Ambraziejaus (kairėje pusėje). Šventieji Bažnyčios Tėvai atpažįstami pagal vyskupų drabužius bei būdingus atributus: mitras, pastoralus, taip pat iš šv. Augustino dešinėje rankoje laikomo nedidelio kryžiaus bei Milano vyskupo šv. Ambraziejaus kairėje rankoje turimos knygos. Po pastarojo šventojo kojomis gulinti ir rankoje atverstą knygą laikanti vyro figūra simbolizuoja arijonizmo tikėjimą, su kuriuo aršiai kovojo vyskupas. Šie Šventieji Tėvai įkūnija Bažnyčios mokslo sklaidą ir atsidavimą.

Virš titulinio Švč. Trejybės paveikslo – baldakimo formos detalė ažūriniais kraštais, papuoštais lambrekenu dekoru. Virš jos simetriškai įkomponuota originali kompozicija su heraldiniais ženklais, kurią sudaro du rokoko stiliaus kartušai (2 il.). Šie heraldiniai ženklai pasikartoja bažnyčios eksterjere ir visuose šventovės vidaus įrenginiuose: altoriuose, krikštykloje, sakykloje, vargonų prospekto dekore. Dešiniajame kartuše pavaizduotas bažnyčios fundatoriaus J. T. Boufalo giminės herbas Koscieša: mėlyname lauke, kartušo centre – auksinės spalvos statmena perskelta strėlė su kryžma per vidurį, apačioje – su trimis skirtingo ilgio juostelėmis. Įprastai heraldikoje šis herbas aptinkamas raudoname lauke (Leszczyc 1907: 203). Kito kartušo raudoname lauke pavaizduota alegorinė nuogo laukinio figūra su augaliniu vainiku ant galvos.

Laukinio žmogaus (mitinės būtybės) įvaizdis, aptinkamas nuo Antikos, tapo itin populiarus tiek pasaulietiniame, tiek bažnytiniame Vėlyvųjų Viduramžių mene. Laukinio žmogaus įvaizdis padėjo paprastam žmogui apibūdinti ir vaizdžiai parodyti, kas tai yra necivilizuotas,

netikintis Dievu žmogus, tai buvo abstrakti *necivilizacijos* sąvoka, reiškianti chaosą, beprotybę ir bedievybę. Toks atvaizdas atliko didaktinį vaidmenį, primenantį žmogui apie jo nuodėmingumą ir gyvenimą, nepaisant Dievo žodžio (Husband 1980: 4–5). Tikėtina, panašia intencija šis įvaizdis buvo panaudotas ir Stakliškių bažnyčios įrenginių dekore.

Kita šios mitologinės būtybės atsiradimo istorija gali būti siejama su Vakarų ir Vidurio Europos regionuose paplitusia heraldika. Agnės Railaitės-Bardės išleistoje monografijoje, kurioje autorė tyrinėja LDK kilmingųjų genealoginę savimone ir heraldiką, vyravusią XVI–XVIII a., užsimenama apie tai, kaip laukinio žmogaus – mitinio veikėjo atvaizdas būdavo atidengiamas Vokietijos, Prūsijos, Danijos heraldikoje. Autorė pažymi, kad vokiečių kilmės LDK kilmingieji savo heraldikoje naudojo šiuose regionuose gerai žinomą mitinį veikėją – laukinį žmogų. Kaip vienas iš skydininkų (figūrų, prilaikančių herbo skydą) tipų herbuose pasitelkti „barzdoti laukiniai žmonės, galvas ir strėnas apsijuosę žaliais augaliniais vainikais“ (Railaitė-Bardė 2020: 292).

Kartušų kompoziciją puošia rokoko stilistikos ornamentai: gėlių žiedai ir rokailės, viršuje kompozicija užbaigiama karūna.

Antrajame didžiojo altoriaus tarpsnyje – tipiška baroko altorių gloriozios kompozicija. Reljefinės struktūros viduryje, lango kiaurymėje įstatytas vitražas *Aušros vartų Švč. Mergelė Marija*.

Bažnyčios dokumentai nurodo, kad, pastačius bažnyčią XVIII a. antroje pusėje, „ši erdmė buvo užpildyta skulptū-

rine kompozicija *Dievo Apvaizda*“ (Poligienė 2006: 297). 1782 m. bažnyčios vizitacijoje rašoma, jog antrame altoriaus tarpsnyje – spinduliuojanti *Apvaizda* su hebrajiškomis raidėmis (Jogėla 2001: 133). Apvaizdos ikonografija aptinkama ir dabartiniame Stakliškių miestelio herbe. Vėliau, 1895–1914 m. laikotarpiu, skulptūrinė kompozicija *Dievo Apvaizda* buvo pakeista minėtu Varšuvos šv. Luko vitražų dirbtuvės darbu *Aušros Vartų Švč. Mergelė Marija* (Poligienė 2006: 297), išlikusiu iki šių dienų.

Dvi kolonų poros ir piliastrai abipus altoriaus pirmojo tarpsnio papuošti aukuotais, kompozitiniais kapiteliais su akanto lapais ir išraiškingomis voliotomis, dekoruoti rokailėmis. Jie tarsi dar kartą įrėmina retabule esantį paveikslą, suteikdami gelmės perspektyvos efektą. Viršuje kraštuose – laužytas, centrinėje dalyje – įgaubtas antablementas su minėta heraldine kompozicija vainikuoja altoriaus pirmojo tarpsnio vaizdą. Tokios laužtinės formos antablementas, būdingas baroko ir rokoko stilistikai, pabrėžia erdvinę altoriaus struktūrą ir banguojančią ritmiką pakartoja statinio fasado formas.

Altoriaus antrojo tarpsnio piliastrai dekoruoti rokoko puošybos elementais – liepsnelėmis, ant jų kapitelių įkomponuota po angeliuko skulptūrą.

Altoriaus tabernakulis įrėmintas architektūriniais elementais – dviejų kolonų poromis ir piliastrais, virš nišos, skirtos Švenčiausiajam Sakramentui, antablementas dekoruotas plastišku rokoko stiliaus ornamentu. Šonai puošti ažūriniais drožinėtais augaliniais motyvais, rokailėmis ir savo plastika labiau primena stiuko lipdinius nei drožtus iš me-

džio. Virš tabernakulio – medinė sidabro spalvos *Dievo Avinėlio* skulptūra.

Presbiterijos šoninėse sienose yra dvi nišos. Kairėje nišoje įkomponuota *Šv. Jono Krikštytojo* skulptūra. Šventojo dešinė ranka pakelta ir nukreipta krikštyklos, esančios priešingoje bažnyčios pusėje, link, o kairėje rankoje jis laiko vėliavėlę, pritvirtintą ant ilgo, laibo koto.

Apibendrinant didžiojo altoriaus ikonologiją ir ikonografiją nuo XVIII a. pa-

baigos iki XIX a. pabaigos, galima teigti, jog vaizdų visuma turėjo aiškiai apibrėžtą programą, kuri perteikė sudėtingą Švč. Trejybės slėpinį ir iki šių dienų išsaugojo šią reikšmę. Panaudota sakraliojo meno kalba yra susijusi su fundatoriaus J. T. Boufalo vardu, jį įamžinant svarbiausiame šventovės altoriuje per tituliniam paveiksle pavaizduotą globėją šv. Juozapą bei heraldinės kompozicijos simboliką.

JĖZAUS ALTORIUS

Dešiniajame transepto gale yra altorius, dedikuotas Jėzui Kristui (3 il.), istoriniuose šaltiniuose minimas kaip *Viešpaties Jėzaus Mirštančiojo* (Jogėla 2001: 133). Pirmajame altoriaus tarpnyje įkomponuotas nedidelis paveikslas *Mirštantis Jėzus*, nutapytas XVII a. pabaigoje–XVIII a. antrojoje pusėje nežinomo dailininko. Bažnyčios vizitacijoje rašoma, jog „[paveikslas] paausotuose rėmuose, talentingai nutapytas; pasakojama, kad garsėjęs malonėmis. Kadangi tie stebuklai ir malonės, žmonių įtikėtos, [nei] užrašytos, nei [dėl jų] prisiektos, [todėl paveikslas] nėra pripažintas ir paskelbtas kaip stebuklingas. Tame paveikslėlyje vainikas yra sidabrinis ir užrašas *Pater ignosce illis* (Tėve, atleisk jiems) sidabrinis; votai surašyti atskiroje vietoje, nurodant svorį“ (ten pat: 133).

Antrasis altoriaus paveikslas yra *Šv. Marijos Magdalietės* atvaizdas, tapytas 1879 m. Vilniaus tapytojo S. Mirskio (Poligienė 2006: 297). Paveikslą įrėmina augalinio ornamento ažūriniai, auksuoti apvadai, kurie, remiantis bažnyčios archyve rastu liudijimu, buvo užsakyti

3 il. Jėzaus altorius. XVIII a. pab. Stakliškių Švč. Trejybės bažnyčia. D. Vaišnorienės nuotrauka, 2022 m.

1879 m. pas Vilniaus skulptorių P. Ostrovskį (Balsevičiūtė 2009: 74).

Pirmojo tarpnio retabulo paveikslą *Mirštantis Jėzus* abipus juosia reljefinė stiuko kompozicija, kurioje vaizduojami angeliukai: du visos figūros auksintais sparnais prilaiko paveikslo rėmą apati-

nėje dalyje, kitų penkių lipdytos sparnuotos galvutės išdėstytos aplink atvaizdą. Visą kompoziciją įrėmina puošnus, medžiaginį stogelį imituojantis baldakimas su kraštuose nuleistomis draperijomis, viršuje puoštas aukso spalvos lambrėkenų dekoru.

Antrajame altoriaus tarpсныje įkomponuotas 1885–1895 m. dailininko Nikodemo Silvanavičiaus (1837–1919) tapytas paveikslas *Šv. Pranciškaus stigmatizacija*. 1895 m. bažnyčios vizitacijoje apie šį paveikslą nieko neužsiminta, tad tikėtina, jog paveikslas įsigytas kiek vėliau. Tapytame atvaizde basakojis šventasis, vilkintis rudą abitą, klūpo prie akmens, pakėlęs akis į kryžių. Rankos išskleistos į šonus, delnais į viršų, be stigmų. Prie kojų atversta knyga. Fone matyti olos siluetas ir melsvo dangaus fragmentas. Šviesos pluoštas, krentantis nuo kryžiaus, apšviečia šv. Pranciškaus veidą. Paveikslo siužete vaizduojama šventojo vizijos akimirka prieš išvystant Serafimą, po kurio apsilankymo ant jo kūno atsi-

radusios žaizdos, tokios pat ir tokiose pat vietose kaip Nukryžiuotojo Jėzaus Kristaus (Ramonienė 1997: 262).

Antrojo tarpсныio paveikslą įrėmina trys poros piliastrų, puoštų rokoko stiliaus ornamentais – liepsnelėmis, akanto lapais. Kai kurios ornamentų detalės auksuotos. Piliastrai užbaigiami laužytu antablementu, vainikuojamu glorijs, sudaryta iš debesų, angeliukų galvučių ir spindulių. Šonuose ant piliastrų cokolių įkomponuoti kartušai su fundatorių heraldine simbolika.

1895 m. vizitacijoje minimas po šiuo altoriumi esantis akmeninis rūsys². Tai – koplyčios laidojimo kripta, kurioje, spėjama, buvo palaidotas bažnyčios fundatorius J. T. Boufalas.

Apibendrinat Jėzaus titulo altorių, reikia pažymėti, kad meninė vaizdo visuma būdinga to laiko estetikai. Ikonografinis altoriaus akcentas yra *Mirštanciojo Jėzaus* atvaizdas, o šv. Pranciškaus stigmatizacijos ikonografinė interpretacija siejasi su Jėzaus Kristaus kančia ir atpirkimo auka.

ŠV. ANTANO PADUVIEČIO ALTORIUS

1782 m. bažnyčios vizitacijoje rašoma, jog antrasis altorius dešinėsios pusės koplyčioje yra Šv. Onos (Jogėla 2001: 133). Bet po šimtmečio, 1895 m. vizitacijoje pažymima, jog altorius skirtas Šv. Antanui.³ Iki šių dienų išlikęs titulinis altoriaus paveikslas tapytas XIX a. (Kviklys 1980–1987: 342).

Šv. Antanas yra vienas populiariausių ir labiausiai gerbiamų šventųjų. Bažnyčios mokytojas, misionierius, garsus pamokslininkas, ištikimas šv. Pranciškaus Asyžiečio sekėjas. Dailės kūriniuose vaiz-

duojamas su rudu pranciškonų abitu, išskusta tonzūra. Jo individualūs atributai – Kūdikelis Jėzus, knyga, kryžius, monstrancija, lelija (Ramonienė 1997: 308). Šitaip jis pavaizduotas ir šio altoriaus paveiksle, be paminėtų atributų, kūrinyje dar pavaizduotas Žemės rutulys, kurį savo rankose laiko Kūdikelis Jėzus. Tai – Išganytojo atributas.

Pirmąjį altoriaus tarpсныį šonuose puošia dvi poros piliastrų, arčiau paveikslo esantys puošti kompozitiniais kapiteliais. Kraštiniai piliastrai apačioje užbaigiami

voliutomis, ant jų – angeliukų figūros. Dešinėje pusėje pavaizduotas žaismingas krapštantis nosį angeliukas, kairėje – sunėręs rankas ant krūtinės. Viršuje dekoruoti rokoko formų lipdiniais: riestėmis, susuktomis į voliutas, akantų lapais, rožės žiedų motyvais. Tarpsnis užbaigiamas laužtinių formų antablementu, centre papuoštu stilizuotu lelijos žiedu, kraštuose – klasicistinėmis vazomis su masyviais rožių žiedų lipdiniais.

Antrajame Šv. Antano Paduviečio altoriaus tarpsnyje įkomponuotas paveikslas Švč. *Mergelė Marija*. Tokio pat pavaizdinimo atvaizdas minimas buvęs XIX a. pabaigoje⁴. Paveikslas yra be rėmų, užkeltas į viršutinę altoriaus dalį, ties gloriijos kiauryme, – akivaizdu, kad jis čia pritaikytas vėliau.

Paveikslo kompozicijoje Švč. Mergelė Marija vaizduojama beveik profiliu, palenkta galva, apsigobusi tamsaus au-

dinio skraiste, rankas sukryžjavusi ant krūtinės. Marijos drabužis taip pat tamsus, o jo fone išryškintos sunertos rankos. Šventoji vaizduojama viena, be individualių atributų. Atvaizdas pagal vaizdavimo būdą (pusės figūros, be Kūdikio, neutraliame fone) gali būti interpretuojamas kaip *Sopulingoji Dievo Motina – Mater Dolorosa* (Ramonienė 1997: 200), nors ant krūtinės sudėtų rankų gestas daugiau siejamas su *Aprėškimo Mergele*.

Po titulinio Šv. Antano Paduviečio paveikslu – įkomponuoti daugelyje bažnyčios vietų pasikartojantys kartušai su fundatorių heraldine simbolika.

Apibendrinant aptarto altoriaus ikonografiją ir negausius šaltinius, galima teigti, kad dar XIX a. susiformavo pamaldumas šv. Antanui, nors seniausia vizitacija nurodo, kad pirminis šio altoriaus titulas buvo Šv. Onos.

ŠVČ. MERGELĖS MARIJOS ALTORIUS

Kairiojo transepto gale yra altorius, dedikuojamas Švč. Mergelėi Marijai. (4 il.). Ankstesniuose 1782 m. bažnyčios dokumentuose rašoma, kad šioje vietoje buvo „Švenčiausios Mergelės Rožančinės altorius. [...] aptaisas nedidelis, sidabrinis, nejudintas, su trejetu vainikų, du paausuoti“ (Jogėla 2001: 133). O 1895 m. vizitacijoje pažymima, kad tai Nekaltojo Prasidejimo Švč. Mergelės Marijos vardo altorius, kuriame yra paveikslas su aptaisais, pagamintais 1887 m. parapijos moterų aukų lėšomis, uždengiamas kitu – *Rožinio Dievo Motinos* – atvaizdu paausutuose rėmuose⁵.

Paveikslas su aptaisais *Nekaltojo Pra-*

sidejimo Švč. Mergelė Marija priskiriamas XIX a. pirmosios pusės laikotarpiui (Poligienė 2006: 297). Tą patį kūrinio atsiradimo laikotarpį mini menotyrininkė R. Janonienė, tyrinėjusi Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidejimo kulto raidą ir atvaizdo paplitimą Vilniaus vyskupijos bažnyčiose. Autorė monografijoje pažymi, jog „vienas iš gražiausių XIX a. šio pogrūpio paveikslų yra Stakliškių Švč. Trejybės bažnyčioje“ (Janonienė 2018: 83).

Stakliškių bažnyčios altoriaus paveiksle su aptaisais vaizduojama ant Žemės pusrutulio stovinti Švč. Mergelė Marija, nuolankiai palenkusi galvą, gau-

4 il. Švč. Mergelės Marijos altorius. XIII a. pab. Stakliškių Švč. Trejybės bažnyčia. D. Vaišnorienės nuotrauka, 2022 m.

5 il. N. Silvanavičius. Paveikslas *Rožinio Švč. Mergelė Marija*. 1893 m. Drobė, aliejiniai dažai. 150 × 99. Stakliškių Švč. Trejybės bažnyčia. D. Vaišnorienės nuotrauka, 2022 m.

biama spindulių ir žvaigždžių aureolės, nuleidusi akis žemyn, rankas sunėrusi ant krūtinės maldai. Po basomis šventosios kojomis – mėnulio pjautuvas ir besirangantis žaltys, įsikandęs obuolį. Aplink Švč. Mergelę Mariją debesų kamuoliuose sklando sparnuotos angeliukų galvutės, dešinėje matyti visa vieno angeliuko figūra. Tai – vienas populiariausių atvaizdų, įprasminantis Nekaltojo Prasidėjimo ikonografinį sužetą.

Paveikslas aptaisų reljefinis paviršius iškilus, jaučiamas klasicizmo stiliui būdingas dekoras: „dėliotas vienodų apskritų kilpų ar spiralių eilėmis, juostomis arba sudarant tankesnę ar retesnę „taškų“ tinklą“ (Stankevičienė 2014: 114). Aptaisuose panaudotos aukso ir sidabro spalvos metalo plokštumos tarpusavyje kontrastuoja, taip paryškindamos atski-

rų detalių kompoziciją. Nepavyko išsiaiškinti, kur ir kokių meistrų gaminti šie aptaisai.

Antrasis pakeliamas ir nuleidžiamas (arba uždengiamasis) altoriaus paveikslas *Rožinio Švč. Mergelė Marija* – tai dar vienas dailininko Nikodemo Silvanavičiaus 1893 m. tapytas kūrinys (Poligienė 2006: 297), esantis Stakliškių bažnyčioje. (5 il.). Šiuo metu paveikslas laikomas nuleistas, tačiau anksčiau juo būdavo uždengiamas *Nekaltojo Prasidėjimo Švč. Mergelės Marijos* atvaizdas, kuris buvo atidengiamas tik per liturgines šventes.

Paveikslas kompozicijos centre pavaizduota debesų ir angelų apsuptyje sėdinti Švč. Mergelė Marija, ant jos kelių stovi Kūdikėlis Jėzus. Jos švelnių rožinių ir mėlyvų spalvų rūbas išryškėja gelsvoje šviesoje. Šalia Marijos kairėje – angeliu-

kas, rankose laikantis leliją. Kiek žemiau dešinėje pusėje ant laiptų pakopų priklaupęs šv. Dominykas tiesia dešinę ranką Dievo Motinos, perduodančios jam Rožinį, link, kairė ranka priglausta prie krūtinės. Virš šventojo galvos – spindinti žvaigždė. Vienuolis dėvi dominikonų ordino abitą su gobtuvu, ant galvos – balta pijusė. Ant laiptų pakylos padėta atversta knyga, gilumoje matyti gulinčio šuns siluetas.

1662 m. birželio 14 d. šventosios teologijos magistro, Lietuvos dominikonų provincijos prioro, tėvo Adomo Tarnovskio rūpesčiu senojoje Stakliškių bažnyčioje įkurta Švč. Rožinio brolija, globojusi šoninį altorių, kurį puošė Švč. *Mergelės Marijos* paveikslas (Kamuntavičienė 2006: 133). Tikėtina, jog, įkūrus Švč. Rožinio broliją, jos globojamo altoriaus paveikslas galėjo turėti Rožinio atvaizdų ikonografijai būdingą siužetą, pvz., Šv. *Dominyko vizija*, kuri ir pavaizduota Stakliškių bažnyčios paveiksle. Nors paveikslas tapytas XIX a. pabaigoje, kanoninė schema, nusistovėjusi baroko vizijinių atvaizdų kompozicijose, išlaikyta.

Retabulo struktūra analogiška priešais esančioje koplyčioje Jėzaus vardo altoriaus barokinei kompozicijai.

Antrajame altoriaus tarpsnyje kabo nežinomo dailininko paveikslas Šv. *Juo-*

zapas, arba *Jėzaus auklėjimas*. 1782 m. vizitacijoje rašoma, kad šioje vietoje buvo Šv. *Juozapo* paveikslas (Jogėla 2001: 133). Mažai tikėtina, kad tai galėtų būti tas pats atvaizdas, nes vėlesniame, 1895 m. dokumente nurodyta čia buvus jau Šv. *Pranciškaus Serafimo* atvaizdą⁶.

Tapytame kūrinyje vaizduojamas sėdintis šv. Juozapas, o prie jo stovi įdėmiai besiklausantis Jėzus. Aplink berniuko galvą vaizduojama švytinti aureolė. Šventojo drabužių prislopintos rusvos ir violetinės spalvos paryškina šviesų Jėzaus rūbą, o tamsus fono koloritas pabrėžia aureolės švytėjimą. Paveikslas fone išryškėja interjero detalės: suolas, stalas, vaza su pamerktomis lelijomis, už šventųjų figūrų pavaizduotas arkinis langas, pro kurį matyti žydras dangaus skliautas.

Retabulo reljefinė kompozicija užbaigiama glorijs, identiška Jėzaus altoriaus glorijs struktūrai. Abiejose pusėse ant piliastrių cokolinės dalies matomi kartu šai su fundatorių heraldine simbolika.

Apibendrinant Švč. *Mergelės Marijos* altorių analizę, galima daryti išvadą, jog ikonografinė programa yra darni ir apgalvota. Tai, kad šiame altoriuje 1782 m. vizitacijoje minimas Šv. *Juozapo* paveikslas, gali liudyti buvus dar vieną sąsają su fundatoriaus J. T. Boufalo vardo globėju.

ŠV. JURGIO ALTORIUS

Penktasis Stakliškių Švč. Trejybės bažnyčios altorius tituluojamas Šv. Jurgio vardu. Savo struktūra jis analogiškas kitose transepto pusėje esančiam jau aptartam Šv. Antano Paduviečio altoriui.

Ankstesniuose bažnyčios istoriografiniuose dokumentuose minima čia buvus Šv. Antano altorių, o viršuje – *Čens-takavos Švenčiausios Mergelės* paveikslėlį (Jogėla 2001: 133). Įdomu tai, kad tokio

paties pavadinimo paveikslas minimas ir senojoje medinėje Stakliškių bažnyčioje (Ragauskienė 2010: 36). Vėlesnėje vizitacijoje rašoma, jog altorius yra Šv. Jurgio, kuris parapijiečių aukomis 1886 m. buvo atnaujintas, o virš šventojo atvaizdo, antrajame retabulo tarpсныje, buvęs *Sopulingosios Dievo Motinos* paveikslas.⁷

Šiuo metu aptariamo altoriaus pirmajame retabulo tarpсныje yra 1895 m. įsigytas *Šv. Jurgio* paveikslas (Poligienė 2006: 297). Bažnyčios archyve rastuose dokumentuose nurodoma, kad 1981 m. šis paveikslas buvo restauruotas. Protokole pažymėta, jog darbas priskiriamas Vincentui Dmachauskui⁸. Autorystė tikėtina, nes tapytojas, nors ir trumpai, bet 1854 m. buvo apsistojęs Stakliškėse (Adomonis 1997: 153).

Paveiksle vaizduojamas legendinis krikščionių karžygys šv. Jurgis, kovojantis su slibinu. Altoriaus atvaizde šv. Jurgis sėdi balne ant balto žirgo, dėvi senovės Romos karžygio aprangą su metaliniais šarvais, raudonu apsiaustu, ant galvos mūvi šalną – galėją, kojos apautos odiniais sandalais, virvelėmis suvarstytais iki blauzdų vidurio. Rankose laiko ietį, kuria taikosi į gulinčio slibino narsus. Paveikslo apačioje, fone, pavaizduo-

ti ugnies liepsnų liežuviai, rodos, tuoj pasieks besirangančio slibino sparnus. Horizonte tolumoje matyti klūpančios karalaitės figūra, kurios galvą puošia karūna. Paveikslo kompozicija dinamiška, perteikiama per karžygio ir žirgo judesius ir pozas. Pirmame plane vaizduojamo šv. Jurgio drabužių spalvų koloritas ryškus, išsiskiriantis prislopintų rusvų, melsvų ir žalsvų atspalvių fone.

Antrajame altoriaus tarpсныje, glorioje, įkomponuotas paveikslas pavadinimu *Šv. Kūdikėlio Jėzaus Teresė* – nežinomo XX a. tapytojo portretas. Šv. Kūdikėlio Jėzaus arba Švč. Veido Teresė (1873–1897) – vienuolė karmelitė, Bažnyčios mokytoja, viena mylimiausių ir žinomiausių šventųjų. Dar vadinama Lisieux (*Lizjė*) Terese, Karmelio Gėlele ar Teresėle, tituluojama Prancūzijos ir pasaulio misijų globėja, pasiaukojusi *Gailėtingajai Dievo Meilei*. Tai – šių laikų šventoji, kanonizuota popiežiaus Pijaus XI 1925 m. gegužės 17 d.⁹

Apibendrinant *Šv. Jurgio* altoriaus analizę, reikia pažymėti, kad visam pirminės ikonografijos nustatymui trūksta duomenų, tačiau ilgainiui nusistovėjo pamaldumas šv. Jurgiui, o papildomą prasmę altoriui suteikė Šv. Kūdikėlio Jėzaus Teresės atvaizdas.

KRIKŠTYKLA SU RELJEFINE KOMPOZICIJA JĖZAUS KRIKŠTAS

1782 m. bažnyčios vizitacijoje užsimenama, jog Stakliškių Švč. Trejybės bažnyčioje buvo šeši altoriai. Rašoma apie krikštyklą epistolos pusėje, kuri „mūryta kaip altorius, su Jono Krikštytojo gipsine statula. Mensoje varinis fontanelis su krikšto vandeniu, su dangteliu,

turėtų būti rakinamas“ (Jogėla 2001: 133). 1895 m. bažnyčios vizitacijoje minima, jog tuo metu čia buvo Šv. Juozapo altorius, o 1886 m. išpuoštas ir paaukuotas parapijos tikinčiųjų aukomis¹⁰.

Iki šių dienų šioje vietoje išliko altoriaus tipo krikštykla su reljefine kompo-

zicija Jėzaus Krikštas, kurioje pavaizduotas šv. Jonas Krikštytojas, vienoje rankoje laikantis kryžių, kita pilantis vandenį ant Jėzaus Kristaus galvos. Šventieji komponuoti tarp medžių: dešinėje pusėje – palmė, kairėje – lapuotis medis. Virš galvų sklendžia balandis, Šventosios Dvasios simbolis, aukščiau – stambūs debesų kamuoliai. Kompozicija užbaigiama puošnaus baldakimo motyvu, puoštu lambrenkais, kuris pakartoja virš jo išsikišusias laužyto antablemento formas. Antrame reljefinės kompozicijos tarpsnyje pavaizduota sėdinti Dievo Tėvo figūra – iškeltos rankos rodomasis pirštas nukreiptas į

dangų, kairiaja ranka prilaiko Žemės rutulį, po kojomis – karūna ir du kartušai su fundatorių heraldine simbolika.

Apibendrinant Šv. Jono Krikštytojo altoriaus ikonografinę programą, galima daryti išvadą, jog pirminis reljefinės kompozicijos sumanymas atitinka Šventojo Rašto teksto pasakojimą apie Jėzaus krikštą ir turi visus šiam siužetui būdingus šventuosius bei vaizdavimo elementus. Ankstesnis altoriaus titulas, paminėtas 1895 m. bažnyčios vizitacijoje, leidžia daryti prielaidą, kad taip buvo išreikštas noras pagerbti fundatoriaus J. T. Boufalo globėją šv. Juozapą.

SAKYKLA SU BALDAKIMU IR MOZĖS SKULPTŪRA

Bažnyčios kairėje, Evangelijos pusėje, įrengta išpūdingų formų sakykla su Mozės skulptūra. 1782 m. bažnyčios vizitacijoje rašoma: „Sakykla Evangelijos pusėje, gražių proporcijų, į ją iš zakristijos veda laiptai su duralėmis“ (Jogėla 2001: 133). Vėlesnėje istoriografinėje medžiagoje paminėta medžio drožėjo darbo ambona su paviljonu, dažyta ir paaukuota¹¹.

Bažnyčios kairėje pusėje tarp piliorių įrengta pakabinamo tipo dailių, barokinių formų sakykla. Išorėje tribūnos sienelės briaunuotos, apačioje – lašo formos užbaiga. Dažyta baltos spalvos dažais, puošta aukso spalvos rokoko stiliaus ornamentais: rokailėmis, stiliuotomis akanto lapų šakomis, ažuolo

lapų vainiku, kaspinais. Sakyklos lubose – Šventoji Dvasia balandžio pavidalu, skleidžianti auksinius spindulius. Virš sakyklos esantis stogelis primena baldakimą, kurio kraštas puoštas lambrenkų ornamentu, pakartoja laužytą altorių antablemento formą. Viršuje įkomponuota Mozės skulptūra, kairėje rankoje laikanti atverstą Dekalogą, dešinė ranka pakelta aukštyn. Pranašas vaizduojamas su barzda, vėjyje besiplaikstančiu rūbu, dinamiška poza. Figūra užkelta ant pakyls, papuoštos rokailėmis, gėlių žiedais ir augaliniu ornamentu. Kompozicijos apačioje centre – auksinė karūna ir du kartušai su fundatorių heraldine simbolika.

VIDAUS DEKORO SKULPTŪROS

Stakliškių Švč. Trejybės bažnyčioje yra keletas išlikusių vertingų apvaliosios skulptūros kūrinių. Kultūros vertybių

registre tarp vertingų Stakliškių bažnyčios meno kūrinių pažymėta XVII a. nežinomo menininko sukurta Nukry-

žiuotojo skulptūra. Bažnyčios prieangyje virš akmeninio indo šventintam vandeniui tikinčiuosius pasitinka įspūdingo dydžio Jėzaus Kristaus figūra ant kryžiaus (Poligienė 2006: 297). Tikėtina, kad ši skulptūra buvo perkelta iš senosios medinės Stakliškių bažnyčios, tačiau nerasta duomenų, patvirtinančių šį faktą.

Angelų ir angeliukų skulptūros, puošiančios didžiojo ir šoninių altorių kompozicijas bei vargonų prospektą, taip pat įtrauktos į Stakliškių bažnyčios vertybių

sąrašą, pateikiamą Kultūros vertybių registre. Kiekviena šios skulptūrų grupės figūra kitokia. Visos jos, besiskiriančios savo nuotaika, pozomis, rankų gestais ir mimika, išreikštais menine plastine kalba, papildo altorių kompozicijas.

Apibendrinant vidaus dekoru skulptūras ir reljefinę lipdybą, reikia pažymėti, kad kiekvienas sakralinis meno kūrinys, atradęs savo vietą Stakliškių bažnyčios interjere, praturtina altorių ikonografines programas ir darniai įsilieja į baroko-rokoko meninę stilistinę visumą.

IŠVADOS

Apžvelgus Stakliškių Švč. Trejybės bažnyčios interjero dailę ir ikonografiją, galima daryti šias išvadas.

Architektūrinė altorių kompozicija ir puošyba atspindi vėlyvojo baroko laikotarpiu LDK statytų bažnyčių interjero stilistines tendencijas.

Didžiojo Švč. Trejybės titulo altoriaus ikonografijos vaizdų visuma, apimanti Švč. *Trejybės* paveikslą, Bažnyčios Tėvų Šv. *Augustino* ir Šv. *Ambraziejaus* skulptūras ir buvusią, bet neišlikusią skulptūrinę kompoziciją *Dievo Apvaizda*, turėjo aiškiai apibrėžtą programą, perteikusią sudėtingą Švč. Trejybės slėpinį. Tituliniam paveiksle pavaizduotas J. T. Boufalo globėjas šv. Juozapas ir virš altoriaus esanti heraldinė kompozicija įamžina fundatorių intenciją ir pamaldumą.

Jėzaus vardo altoriaus, kaip ir kitų altorių, meninei visumai būdingi rokoko stiliaus puošybiniai elementai. Lambrenkais puošta baldakimo detalė pabrėžia po juo esančių dieviškųjų asmenų ypa-

tingą svarbą. Reljefinė kompozicija su angeliukų galvutėmis, angelų figūros, banguojantis antablementas suteikia iškilmingumo ir prabangos, o retabule esantis ir tarp tikinčiųjų stebuklais garsėjantis *Mirštančiojo Kristaus* paveikslas tampa ikonografinė ašimi. Ją papildo vėliau, XIX a. pabaigoje, atsiradę šv. Marijos Magdaličės atvaizdai.

Švč. Mergelės Marijos altoriaus ikonografinė programa darni, apgalvota ir išbaigta. Altorius buvo skirtas Rožinio brolijos reikmėms, iki šiol čia yra Rožinio Švč. Mergelės Marijos atvaizdas. Rožinio ikonografiją papildo Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo tema, siejama su bažnyčioje švęsta šio titulo švente. Antrajame altoriaus tarpsnyje esantis paveikslas *Šv. Juozapas*, arba *Jėzaus auklėjimas*, ikonografiniu siužetu atliepia ir papildo altoriaus titulą: vaizduojamas šventasis yra Švč. Mergelės Marijos sužadėtinis ir Jėzaus Kristaus įtėvis, visos Katalikų Bažnyčios ir fundatoriaus globėjas.

Šv. Antano Paduviečio ir Šv. Jurgio altoriai, kaip liudija išlikę šaltiniai, Stakliškių bažnyčioje minimi nuo XIX a. Tuo pat metu susiformavo ir pamaldumas šiems šventiesiems. Šv. Antanas yra vienas populiariausių ir gerbiausių šventųjų, šv. Jurgis laikomas antruoju Lietuvos globėju.

Šv. Jono Krikštytojo altorius-krikštykla išskirtinė ir originali tuo, kad jos siužetas perteiktas reljefinės lipdybos priemonėmis. Pirminis reljefinis kompozicijos sumanymas savo ikonografinę programą atitinka Šv. Rašto teksto pasakojimą apie Jėzaus krikštą. Tai, kad šis altorius XVIII a. antrojoje pusėje turėjo Šv. Juozapo titulą, liudija dar vieną sąsają su fundatoriaus vardu.

Sakykla su baldakimu ir Mozės skulptūrinė kompozicija – įspūdingų vėlyvojo baroko formų įrenginys – yra svarbi bažnyčios altorių ansamblio dalis, simboliizuojanti Dievo Žodį.

Nuo bažnyčios pastatymo bei pašventinimo kai kurių altorių titulai keitėsi, buvo pervadinti kitų šventųjų vardais. Tačiau ilgainiui nusistovėjo iki šių dienų praktikuojamas pamaldumas šiems pagrindiniams dieviškiesiems asmenims ir šventiesiems: Švč. Trejybei, Jėzui Kristui, Rožinio Švč. Mergelei Marijai, Švč. Mergelei Marijai Nekaltai Pradėtajai, šv. Antanui, šv. Jurgiui, šv. Jonui Krikštytojui.

Literatūra

- Adomonis Tadas, Adomonytė Nijolė. 1997. *Lietuvos dailės ir architektūros istorija*. T. 2. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Balsevičiūtė Rita. 2009. *Stakliškės: XVII–XX a. I pusė*. Vilniaus pedagoginis universitetas, Istorijos fakultetas, magistrinis darbas.
- Biedermann Hans. 2002. *Naujasis simbolių žodynas*. Vilnius: Mintis.
- Husband Timothy. 1980. *The Wild Man. Medieval Myth and Symbolism*. New York: The Metropolitan Museum of Art.
- Janonienė Rūta. 2018. Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo kulto raida ir atvaizdo paplitimas Vilniaus vyskupijos bažnyčiose. *Sveika, Mergele! Vilniaus arkivyskupijos marijinės ikonografijos aspektai*. Sud. T. Račiūnaitė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, Bažnytinio paveldo muziejus.
- Kamuntavičienė Vaida. 2006. Kauno dekanato bažnyčių raida XV–XVII a., *Lituanistica* 68 (4): 1–22.
- Krinčius Algimantas. 2008. *Stakliškių bažnyčios jungtinių ir mirties metrikai 1699–1798*. Krinčius: Savilaida.
- Kviklys Bronius. 1980–1987. *Lietuvos bažnyčios*. Chicago: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla.
- Leszczyc Zbigniew. *Herby szlachty Polskiej*. Poznań, MCMVIII. Prieiga internete: <https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/57379/edition/49633/content> [žiūrėta 2022 m. rugsėjo 22 d.].
- Poligienė Svetlana. 2006. *Kaišiadorių vyskupija ir jos sakralinis paveldas*. Vilnius: Savastis.
- Railaitė-Bardė Agnė. 2020. *Origo et arma. Kilmė ir herbas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI–XVIII amžiuje*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Ragauskienė Raimonda. 2010. Stakliškių istorinė raida iki XIX amžiaus. Lietuvos lokaliniai tyrimai. *Istorija*.
- Ramonienė Dalia. 1997. *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*. Vilnius: Dailės akademijos leidykla.
- Stankevičienė Regimanta. 2014. XVII a.–XVIII a. I ketvirčio Lietuvos bažnyčių paveikslų aptaisai ir jų ornamentika, *Ornamentas: XVI–XX a. I pusės paveldo tyrimai*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.

Nepublikuoti šaltiniai

Popiežiaus Klemenso XIII 1759 m. indulgencija. LMAVB F1. Nr. 590 (pergamentas neįskaitomas, naudotasi leidiniu: R. Jاس (sud.). 1980. *Pergamentų katalogas*: 467. Vilnius: Lietuvos TSR mokslų akademija, centrinė biblioteka.

Stakliškių bažnyčios archyvas.

Stakliškių bažnyčios 1895 m. vizitacijos aktas. LVIA, F 694, ap. 1, t. 2, b. 3935, lapai nenumetuoti (mikrofilmas).

Nuorodos

- ¹ Stakliškių bažnyčios 1895 m. vizitacijos aktas. LVIA, F 694, ap. 1, t. 2, b. 3935, lapai nenumetuoti (mikrofilmas).
- ² Stakliškių bažnyčios 1895 m. vizitacijos aktas. LVIA, F 694, ap. 1, t. 2, b. 3935, lapai nenumetuoti (mikrofilmas).
- ³ Stakliškių bažnyčios 1895 m. vizitacijos aktas. LVIA, F 694, ap. 1, t. 2, b. 3935, lapai nenumetuoti (mikrofilmas).
- ⁴ Stakliškių bažnyčios 1895 m. vizitacijos aktas. LVIA, F 694, ap. 1, t. 2, b. 3935, lapai nenumetuoti (mikrofilmas).
- ⁵ Stakliškių bažnyčios 1895 m. vizitacijos aktas. LVIA, F 694, ap. 1, t. 2, b. 3935, lapai nenumetuoti (mikrofilmas).
- ⁶ Stakliškių bažnyčios 1895 m. vizitacijos aktas. LVIA, F 694, ap. 1, t. 2, b. 3935, lapai nenumetuoti (mikrofilmas).

⁷ Stakliškių bažnyčios 1895 m. vizitacijos aktas. LVIA, F 694, ap. 1, t. 2, b. 3935, lapai nenumetuoti (mikrofilmas).

⁸ Stakliškių bažnyčios archyvas. 1981 m. birželio mėn. Restauravimo protokolas.

⁹ *The Extraordinary Missionary Month October 2019, entitled Baptized and sent: the Church of Christ on mission in the world, vertė Teresė Ringailienė. Priėgta internetą: <https://misijos.katalikai.lt/liudijimai/sv-teresele> [žiūrėta 2022 m. rugsėjo 26 d.]*

¹⁰ Stakliškių bažnyčios 1895 m. vizitacijos aktas. LVIA, F 694, ap. 1, t. 2, b. 3935, lapai nenumetuoti (mikrofilmas).

¹¹ Stakliškių bažnyčios 1895 m. vizitacijos aktas. LVIA, F 694, ap. 1, t. 2, b. 3935, lapai nenumetuoti (mikrofilmas).